

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені Г.С. СКОВОРОДИ

ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

МАТЕРІАЛИ

ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

**«БОГДАН ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ: ІСТОРИЧНА ПОСТАТЬ
У КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ»,
присвяченої 425-й річниці від дня народження гетьмана**

(14 травня 2021 року)

Харків – 2021

УДК 94 (477)
ББ 63.3 (4Укр)46
Х65

*Затверджено Вченою Радою історичного факультету
Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди
Протокол № 9 від 26.04. 2021 року*

Богдан Хмельницький: історична постать у контексті процесів українського державотворення: матеріали Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 425-й річниці від дня народження гетьмана. – Харків ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2021. – 219 с.

Редакційна колегія:

Гончарова О. С., канд. іст. наук, доцент, зав. кафедри історії України
Луценко М. В., канд. іст. наук, доцент кафедри історії України
Єгоршина О. О., ст. лаборант кафедри історії України

Збірник складено з тез доповідей, виголошених 14 травня 2021 р. під час роботи Всеукраїнської наукової конференції «Богдан Хмельницький: історична постать у контексті процесів українського державотворення», присвяченої 425-й річниці від дня народження гетьмана. Тематика статей презентує широкий спектр актуальних питань із життя, політичної, дипломатичної діяльності видатного гетьмана – Богдана Хмельницького та козацького руху на теренах України.

Видання розраховане на науковців, студентів, усіх, хто цікавиться історією України.

Тексти подаються в авторській редакції. За достовірність фактів, посилань, приміток, коментарів відповідає автор (автори) публікації.

©Автори публікацій, 2021
© Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди, 2021

	на території України.....	111
Олійник О. М.,	Вплив козацького права на правову систему	
Олійник М. М.	українських земель доби Хмельниччини.....	117
Омельченко В.О.	Еволюція української еліти в ході Національно-визвольної революції 1648-1676 рр.....	126
Охрімович А.	Петро Могила як представник духовної еліти та його внесок у зміцнення політичної культури в Україні.....	135
Павліченко О. О.	Б. Хмельницький у державотворчій теорії В. К. Липинського.....	142
Перепелиця В.О.	Українська старшина періоду гетьманування Івана Виговського.....	146
Спасьонова А. С.	Українська національна революція середини XVII ст.: причини та основні етапи.....	154
Стешенко Н. Л.,	Трансформації державного устрою	
Стешенко О. В.,	Гетьманщини у другій половині XVII ст.....	159
Дьякова О. В.		
Тарасенко О.А.	Конституція П. Орлика як вияв політико-культурних орієнтацій козацької еліти.....	169
Татаринов Д. О.	Богдан Хмельницький: історична постать у контексті процесів українського державотворення.....	178
Хіляй В. В.	Заснування православних монастирів на Слобожанщині.....	188
Чеботова Т. О.	Національно-визвольна війна під проводом Б. Хмельницького в романі «Вогнем і мечем» Генрика Сенкевича.....	195
Черепанова М. В.	Запорозьке, донське й слобідське козацтво в Придонців'ї у XVI – на початку XVIII століть....	203
Чернікова І.В.	Іллінська церква у с. Суботові – пам'ятка архітектури	211
Шнайдер В.В.	Козацьке самоврядування в Україні.....	216

Чернікова І.В.

канд. іст. наук, доц., доцент кафедри історії України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди

ІЛЛІНСЬКА ЦЕРКВА У С. СУБОТІВ – ПАМ'ЯТКА АРХІТЕКТУРИ

Збереження пам'яток архітектури є показником розвиненого та відповідального суспільства. Культурна спадщина є чинником консолідації нації, її повернення до історичного коріння. Іллінська церква у Суботіві – діючий храм, який належить українській православній громаді Київського патріархату і знаходиться під охороною держави як пам'ятка архітектури національного значення. Церква, як і інші пам'ятки резиденції Б. Хмельницького, входить до складу національного історико-архітектурного заповідника «Чигирин». В цілому збереглася не порушеною з часів гетьманування Богдана Хмельницького.

Д. Бантиш-Каменський вперше почав досліджувати церкву як архітектурну споруду [1]. Подалі так науковці вивчали історію Іллінської церкви: С. Кілессо [2-3], Н. Кукса [4-6], Г. Павлуцький [7], А. Скрипник [9], Т. Таїрова-Яковлева [10].

Мета публікації: дослідити історію пам'ятки архітектури та простежити її стан до сьогодення.

Суботів колись був родовим хутором Хмельницьких. Перша документальна згадка про нього датується початком XVII століття. Тоді Суботів належав Михайлу Хмельницькому.

Іллінська церква побудована в стилі поєднання елементів раннього українського бароко і європейського ренесансу. Зведена за наказом та коштом

Богдан Хмельницький: історична постать у контексті процесів українського державотворення

гетьмана України Богдана Хмельницького як церква-усипальниця. Будівництво розпочалось у 1653 році і тривало до 1656 року.

Церква справляє враження монументальної оборонної споруди. У плані вона майже квадратна (її зовнішні розміри 18,19 x 15,91 м) із шестигранним вівтарним виступом на сході. Внутрішній простір одного нефа поділено навпіл підпружною аркою, а перекрито церкву коробовим склепінням, яке в інтер'єрі зорозово полегшується розпалубками біля вікон. На хори й горище ведуть сховані у товщі стіни вузькі сходи

На думку більшості біографів, Т. Шевченко під час свого другого візиту до Чигирин, Суботова та Холодного Яру за короткий термін зумів зобразити куточки краю, які, очевидно, найбільше його вразили. Як вважають фахівці, один такий малюнок випускник Академії мистецтв міг виконати за півгодини («Чигрин з Суботівського шляху», «Будинок Хмельницького в Суботові», «Богданова церква в Суботові», «Чигринський дівочий монастир», «Кам'яні хрести в Суботові») [9, с. 115]. Зберігся до нині малюнок Іллінської церкви, який зробив Т. Шевченко. Цікаво, що підписано малюнок «Богданова церква» [8, с. 151]. До речі, Тарас Шевченко захоплювався особистістю Богдана Хмельницького, вважав його славним сином українського народу. Також Т. Шевченко написав вірш-згадку про церкву «Стоїть в селі Суботові». Іллінську церкву також зображали у своїх роботах П. Сплекстер, Де ля Фліз.

Це село має неоціненне історичне значення для України – саме після його захоплення Чигиринським підстаростою Чаплинським Богдан розпочав Велике Повстання. Період розквіту Суботова припадає на час, коли Богдан був гетьманом. Тут була його улюблена резиденція – палац оточений дерев'яними стінами на високих валах. До стін входили оборонні вежі, одна з яких була мурованою. Вона виконувала функції останнього рубежу оборони. У межах резиденції ще стояли господарські будівлі та дерев'яна Михайлівська церква [3, с. 25].

Богдан Хмельницький: історична постать у контексті процесів українського державотворення

У ті часи Іллінська церква повинна була виконувати не тільки культові, але також і захисні функції. Стіни церкви – до двох метрів завтовшки, на другому ярусі розташовано чотири бійниці, ще дві – у наріжних пілястрах, які прикривали вхід до храму. Церква однефна, з гранчастим шестистінним презбітерієм. Будівля накрыта двосхилим дахом, матеріалом для цієї споруди слугували каміння і цегла. Західний фасад завершується фігурним двох'ярусним фронтоном, який прикрашений сонечками на постаментах. Фронтон у центральній частині розділений пілястрою, вікна храму знаходяться у глибоких амбразурах. У товщі західної стіни міститься хід на хори [4, с. 179].

За свідченням літописців, в серпні 1657 року видатного державотворця України Богдана Хмельницького було поховано саме в Іллінській церкві. Як фундатора цієї споруди гетьмана було поховано на самому почесному місці – праворуч від вівтаря біля південної стіни споруди в поховальній ямі розміром 2,3 x 0,7 м., яку накрили великою кам'яною брилою місцевого пісковик [10, с. 21].

Вважають, що поляки на чолі з С.Чарнецьким зруйнували резиденцію гетьмана, викрали тіло, проте церкви не чіпали. У XVIII ст. цей храм знаходився в занепаді і без огорожі, а у 1820 р. його перетворили на цвинтарну капличку. У 1869 р. церкві повернули парафію, поряд з нею збудували дзвіницю і галерею, яка з'єднувала її з храмом. Під час радянської влади у церкві влаштували клуб, а вже пізніше це приміщення використовували як склад. Після закінчення Другої світової війни у храмі відкрили музей Б. Хмельницького, а у 1954 р. тут за проектом архітектора І. Шмольсона встановлено гранітний надгробок Б. Хмельницькому.

Завдяки міцності церковних мурів ця споруда вистояла віки, збереглася до наших днів і на сьогоднішній день знаходиться у чудовому стані. Архітектор С. Кілессо у 1978 р. завершив реставрацію цього храму, під час якої розібрали галерею, яка з'єднувала церкву із дзвіницею. Храм набув свого первісного

Богдан Хмельницький: історична постать у контексті процесів українського державотворення

вигляду, а з 1990 р. його повернули релігійній громаді і відновили іконостас на основі фотографій 1888 р.

Цікаво, що церква, перебудована у 1786 році, існувала до радянських часів. У 1930-х її спочатку перетворили на клуб, а потім розібрали на дрова.

Отже, Іллінська церква у Суботові має історичну цінність, визначна пам'ятка архітектури яка є одним з головних символів соборності України.

Перспективи подальших розвідок: гетьманська столиця Батурин та палац останнього гетьмана України К. Розумовського як визначна пам'ятка архітектури доби класицизму.

Література:

1. Бантыш-Каменский Д.Н. История Малой России – от водворения славян в сей стране до уничтожения гетьманства. К.: Час, 1993. 658 с.
2. Кілессо С. Архітектурні і мистецькі скарби Богданового краю. К., 2000. 141 с.
3. Кілессо С.К. Церква св. Іллі. *Пам'ятки архітектури та містобудування України. Довідник Державного реєстру національного культурного надбання*. К., 2002. С. 25 – 28.
4. Кукса Н. Церква святого пророка Іллі в Суботові: до питання дослідження і реставрації. *Археологічний літопис Лівобережної України*. 2001. № 2. С. 179 – 184.
5. Кукса Н. З історії Богданових церков у Суботові. *Пам'ятки України: історія та культура*. 2002, № 2. С. 40 – 42.
6. Кукса Н. Іллінська церква у Суботові в студіях ХІХ – початку ХХ століття. *Пам'ятки України: історія та культура*. 2011. № 5-6. С. 38 – 47.
7. Павлуцкий Г.Г. Деревянные и каменные храмы. *Древности Украины*. Вып. 1. К., 1905. 124 с.

8. Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР. Иллюстрированный справочник-каталог. В 4-х т. Т.4. Сумская, Тернопольская, Харьковская, Херсонская. Хмельницкая, Черкасская, Черниговская, Черновицкая области. К.: Будівельник, 1986. 375 с.
9. Скрипник А. Примарилось на чужині... (Шевченків шлях до Холодного Яру). *Черкаський край – земля Богдана і Тараса*. К., 2002. С. 88 – 128.
10. Таїрова-Яковлева Т. Могила Богдана Хмельницького у Суботові та перспективи її пошуків. *Український історичний журнал*. 2020. № 4. С. 21 – 28.